

bręgami Krwawniku, Achatku, Jaspiszu, Chalcedonu.

136. Arabski Onix, jest najwłaściwszy: prócz tego naydują się w Indyi, Ameryce, Egipcie, Ormiańskiey ziemi. Europa zaś ma w Węgrzech, Włoszech, Czechach, Saxonii, i Szląsku. U nas nie nayduie świadectwa, gdzieby się naydował.

137. Ukrywasie w innych kamieniach, iak Chalcedon. Z znacznych iego sztuk robią się Tabakierki, i inne drobniejsze rzeczy.

§. 4.

O Oku Świata.

138. Oko świata, po łacinie *Oculus mundi*, po niemiecku *Welfänge*, po francuzku *Oeil du monde*, nie jest czym innym, tylko wywietrzadym Opalem, a przez to kamieniem inne własności mającym. Kolor ma taki, iaki Onix, lecz wcale nie jest przezroczysty.

139. Trafiło się przypadkiem, że na ten Kamień coś wilgotnego wylano, aliści się pokazał bydz przezroczystym. Ztąd się pokazała iego własność, że w czymkolwiek namoczony, nabiera przezroczystości, gdy uschnie ciemnieje. Toż się dzieie w oliwie, lub oleju, ale iuż potym wody zażyć do niego nie można.

140. Prócz naturalnych, jest wiele przez sztukę zrobionych z innych kamieni różnego koloru. Naturalne, prócz różnych innych kra-

ksiów w Europie, nayobficiey jednak nayduią się w Węgrzech około gór Karpackich.

§. 5.

O Turkasie.

141. Turkus, po łacinie *Turcoïdes*, po niemiecku *Türkis*, po francuzku *Turquois*, jest kleynot nieprzezroczysty, koloru błękitnego, w różney odmianie. Jedne bowiem są białawo-błękitne, drugie żółtawo-błękitne, a trzecie zielonawo-błękitne.

142. Oryentalne osobliwie pochodzą z Persyi, są nayprzednieysze, i rzadko dochodzą wielkości Włoskiego Orzecha. Gory *Firuz-kab* w Persyi, i *Firons* nie daleko Kaspjyskiego Morza, nayobfitsze ich mają Kopalnie. Europeyskie są bardziey zielonawe, lub białawe, i nayduią się w Hiszpanii, Węgrzech, i Szląsku.

143. Lubo się ten Kleynot iak nayprzednieyszy Kamień ślifować daie, nie przecięż pewnieyszego, iako że jest tylko zkamieniałym zębem iakowegoś Zwierzęcia. Naypierwszy to odkrył *Reaumur Mem: de l'Acad: 1715*. Świeżo wykopany nie ma należytego koloru, tylko żyłki iakoweś, dopiero gdy w ogniu będzie upalony, przychodzi do doskonałości.

144. Bywa to czasem, że i nayprzednieyszy iasność i kolor utracą, w takim przypadku wrzuci się w oleiek migdałowy, i postawi przez dwa dni w ciepłym popiele: albo się ty

ko natrze oleś *vitrioli*, a wróci się jasność i kolor.

145. Między doświadczeniami prawdziwego Turkusu, może się to poczytać za najpewniejsze. Każ zrobić ługu wapiennego, i puść kroplę na Kamień, jeżeli się woda zafarbuię, będzie znakiem przedniego Turkusu. Prócz tego, Turkus prawdziwy w dzień jest błękitny, a przy świecy zielony.

146. Pokazują doświadczenia od *Hencckela*, i innych czynione, że z różnych kości, a osobliwie kopanej słoniowej, *Momotonia kość* w Moskwie zwaney, można upalić Turkusy, nie mają przecież twardości równej prawdziwym. Cena prawdziwego Turkusu dawniey była wielka; teraz wielkości laskowego orzecha najwięcey 10. Talerów kosztuje.

ROZDZIAŁ IV.

O Kleynotach fałszywych.

147. **P**Od imieniem Kleynotów fałszywych, nie rozumiem ia tu owe, które z szkła przez sztukę są robione, ale naturalne Kamienie, które przezroczystością, i kolorami podobne do Kleynotów, od niewiadomych za takie poczytane bydź mogą. Kamienie zaś takie są: Krzyształ gorny, Kwarzec, Szpat, Kizel.

O Krzyształu gornym.

148. Krzyształ gorny, ziemny, kamienny, naturalny, wolno go nazwać iak się podoba; po łacinie *Crystallus montana*, po niemiecku *Bergkristall*, po francuzku *Cristal de Roche*, iest Kamień miękki, przezroczysty, albo sześcioboczny, albo bez kształtu: pospolicie czysty a częstokroć i kolory mający. Stałą uderzoną, daje ogień.

149. Czysty bez zadnego koloru, iest podobny do Krzyształu robionego. Te zaś, które mają kolor, wielorakie są, i zowią się u Niemców *Flüsse* z przydatkiem imienia Kleynotu, do którego są podobne. My nazwiemy, na przykład fałszywym Rubinem, Szmaragdem &c.

150. Fałszywy Rubin, iest Krzyształ sześcioboczny, mający kolor albo wcale czerwony, albo z błękitnym, lub żółtym nieco zmieszany, zawsze przecięż przezroczysty. Fałszywy Szafir, iest Krzyształ przezroczysty koloru błękitnego, iśniejszego, lub ciemniejszego. Fałszywy Topaz, iest Krzyształ przezroczysty, żółtego, albo żółtawo-zielonego koloru: częstokroć kolorem tym tylko ribly błonką powleczone bywa. Fałszywy Szmaragd ma kolor zielony, albo seledynowy.

151. Prócz tych, są ieszcze Krzyształy ciemnych kolorów. Wcale czarne, zawsze

przecież przezroczyste. Czarniawo-czerwone, mające podobieństwo do krwi ugotowanej: i brunatne.

152. Najdużą się w bardzo wielu miejscach, osobliwie w Szwaycarach całe góry mają czysty Krzyształ. Podobnież jest w górach Alpeńskich, i Piirenejskich. Czechy, i Śląsk mają także Krzyształy osobliwie farbowane. Góry Karpackie nie są bez Krzyształów: powiadaia, że się u nas najdować mają w Woiewództwach Kiowski, i Mściśławskim. Może się i na innych najdować miejscach w różnych kamieniach, nawet i pospolitych polowych.

153. Krzyształowi białemu czystemu można przez sztukę dać różny kolor. Rozpalony kilkakrotnie, i gaszony w Essencyi *Bezetta*, staie się ciemno-czerwonym: gaszony w tynkturze *Coccionella*, staie się podobnym do Rubinu: w tynkturze czerwonego Sandału, staie się czarno-czerwony: od tynktury szafranowej nabiera podobieństwo Topazu: od solucyi Lakmusa, przyimnie podobieństwo Szafiru: od soku *spina cervina* staie się niby Ametystem: a od Lakmusa z Szafranem zmieszanego, dostae kolor Szmaragdii.

154. Z Krzyształów tych gornych, topią się nayprzednieysze Krzyształy robione. Wyrabiaia się z nich różne rzeczy. Drobniejsze różnie osadzone łatwo niewiadomego oszukać mogą, że są Kleynotami: różnica się prze-
cież

sięż w tym pokazuje, że Krzyształ z ziemi wykopany iest pospoliciey sześcioboczny, Kleynoty więcey boków mają: że Krzyształ daie się żelazem rysować, Kleynoty nie łatwo. Od Krzyształu robionego tym się różni, że Krzyształ ziemny stałą daie ogień, czego nie czyni robiony. Z tym wszystkim Krzyształy szlifowane, nie źle się wydają.

§. 2.

O Szpacie przezroczystym.

155. Szpat, we wszystkich prawie ięzykach podobnież nazwany, iest Kamień pospolity, mający nieiakie podobieństwo do oczkowatey soli, mniej lub więcey czysty, niby z listków, albo warsztwów złożony. Różny iest, naprzykład wapienny, gipsowy &c. Nie każdy przecież w moim przedsięwziętym porządku na to tu miejsce należy: tu tylko bowiem oddzielać przezroczyste, farbowane, i krystalizowane, które mogą mieć nieiakie podobieństwo do drugich kamieni, inne zaś na innym miejscu opiszę.

156. Szpat przezroczysty, iest Kamień miękki różnego koloru: biały, żółtawy, i żółkowany: czarniawy, i zielonawy. Biały w małych sztuczkach nie trudno przychodzi wszędzie nabywać, nayobficiey się przecież nabydnie w Moskwie koło *Archangelu* na Wyspie

Niedź-

Niedźwiedziej. W Szwaycarach jest czarno i czerwono-żyłowany.

157. Do tego Rodzaju należy ów przezroczysty Kamień, *Krzyształem Islandzkim* zwany, przez który patrząc, wszystkie rzeczy podwojnie się pokazują. Najdużej się w Islandyi, i na innych miejscach.

158. Szpat szklanny, jest prawdziwie nieco twardszy od poprzedzającego, podobnież i jednak ów o stal uderzony ognia nie daie. Różny jest: biały, fioletowy, ciemno-siwy, zielonawy.

159. Szpat krystalizowany jest przezroczysty, różną krystalizacją mający, różni się tym przecięż od Krzyształu gornego, że nigdy nie ma końców ostrych. Czasem wiele niby iakich ziarn bywa skupionych. Co do krystalizacyi jego, jest wieloboczny, czteroboczny, sześcioboczny, ośmioboczny, *etc.* okrągły, różyczkowy, *etc. etc.*

160. Wszystkie te Szpaty obficie się znajdują w gorach kruszczowych: nie są jednak taką osobliwością, aby się między kamieniami na polach, lub rzekach nie znajdowały. Gdzie się w gorach obficie znajdują, czynią nadzieję obfitych kruszczów. Zdolność ich największą jest, że się upalają na piasek iak srebro lśniący.

161. Przezroczystością, i kolorami tych Kamieni uwieść się może niewiadomy, poczytując za bardzo kosztowne: doświadczenia więc Szpatów są te. Po większej części, Ser-

wąseł wre na nie paszczony: w ogniu rozpalone trzeszcząc rozlatują się w sztuczki: są miękkie, i o stal uderzone ognia nie dają.

§. 3.

O Kwarcu przezroczystym.

162. Podobnież poprzedzającym, Kwarce ciemne na inne miejsce zostawię do opisania, tu tylko wymienię przezroczyste. Kwarzec zaś (podobnież w innych językach nazwany) jest Kamień mający wprawdzie niejaką twardość, ale przy tym kruchy: daie od stali nieco ognia: ma wiele w sobie rysów, i wydaje się nakształt kawałka jakiej soli.

163. Przezroczysty jest biały, jest wielorako farbowany: są bowiem czerwone, błękitne, zielone, fiołkowe, i czarne, a we wszystkich tych kolorach iasniejsze, lub ciemniejsze.

164. Do robienia szkła bardzo jest zdatny: szkło bowiem z niego i przednie, i mocne jest. Biały wszędzie się po polach naydować może: a osobliwie ciemnego sztuki czasem do kilku cetnarów widzieć się dają. Przezroczysty zaś farbowany, czarny jest w Norwegii: żółty w Czechach: biało-żółtawy w Węgrzech: fiołkowy w Saxonii i Czechach: błękitny i fiołkowy w Szwecyi: czerwony i czarny w *Oran* w Afryce. Poznać go łatwo można po rysach wewnętrznych, i kruchości.

§. 4.

O Kizłach przezroczystych.

165. Mineralistowie wprowadzić te wszystkie Kamienie różnego gatunku nazywają Kizłami, które przez długie czasu, i różne przypadki, ostrza swoje utraciwszy, stały się okrążonemi: idąc przecięż za Walleryuszem, i niektórymi innemi, Kizłami nazwać można owe bardzo znaiome Kamienie, które u nas pospolstwo nazywa *Zanokicami*. Między temi niektóre są dość przezroczyste.

166. Kizel więc jest Kamień pośredni między ciemnemi, i przezroczystemi: nieco twardy, ale miększy przecięż od Rzemienia: wewnątrz bez rysów pospolicie. Co do koloru, bywa biały, brunatny, i czerwony.

167. Ciemne wszędzie się najdują, a osobliwie Rzeki, i Strumyki ich pełne, między którymi nie jest osobliwością najdawniej przezroczyste: ale gdy będą slirowane, za krótki czas na wolnym powietrzu jasność swą utracią. Chimicy są przekonani, że w każdym Kizlu jest nieco złota.

R O Z D Z I A Ł V.

O Kamieniach dla rzadkości kosztownych.

168. **S**ą to te Kamienie, które lubo nie dochodzą ewey zbyteczney ceny Kleynotów,